

Dietrich Scholze

„Mutter Courage“ Bertolta Brechta a „Marja Jančowa“ Jurja Brězana

Bertolt Brecht napisa swoje mišterske dźěło „Mutter Courage und ihre Kinder“ nazymu 1939 w danskim eksilu. „Chronika z Třicecílětnje wójny“ w dwanaće wobrazach nastaj potajkim na spočatku druheje swětoweje wójny, přećiwo kotrejž so němski dramatar wóttje wobroći. Centralna tema hry je wójna jako historiski podawk, kiž ma swoje socialne korjenje. Marketenderka Anna Fierling, mjenowana Maćer Courage, čaha z płachtowym wozom po wjacorych krajach, zo by sebje a swoje dźěći zežiwiła. Wójna jej zmóžnja dobytka, rubi pak jej za sobu wobeju synow a němu džowku. Hač do kónca jednanja njespóznaje Courage přećiwk, do kotrehož jako wikowarka a jako mać přez dwanaće lět přeco zaso přińdže. Byrnjež titlna figura ze swójeho dóńta žane konsekweny njewotwodža, dóstanje stawizniska maćizna symboliski wuznam daleko přez 17. lěstotk.

„Mutter Courage“ je jedna z najhuscšo inscenowanych dramow Brechta a zdobom jeho najwážniša „realistiska“ hra. „es bezieht für das Volk den realistischen Standpunkt gegenüber den Ideologien: Kriege sind für die Völker Katastrophen, nichts sonst, keine Erhebungen und keine Geschäfte“, twjerdžeše awtor 1941 w swójom „Arbeitsjournal“.¹ Brecht, kotryž rozestaješe so srjedz dwacetych lět z marxizmom, chcyše dramatisku družinu z pomocu dialektiskeho a historiskeho materializma wobnowić. Zo by na jewišću towaršnostne poměry resp. jich změnu pokazać móhl, wunamaka wón episke dźiwadlo. Tak wotmjezowaše so wot zawrjeneje aristoteliskeje dramaturgije a spyta swět w jeho – krizowym – procesu předstajeć. Wotewrjene, episki princip wostaji jednotliwym scenam relatiwnu samostatnosć, přihladowar dyrbyeše – kaž rěka 1948 w „Kleines Organon für das Theater“, § 67 – „mit dem Urteil dazwischenkommen können“.

Brechtowe episke dźiwadlo wuńdže bjez katarsis, to rěka bjez „wučiscenja“ žadosćow, bjez sobučuća a stracha pola wopytowanja. Za to zasadžeja so w „Mutter Courage“ wěšte wumělske srědky, kotrež wuskutkujaja wotcuzbnjenje město zamyslenja: dokładnje podate wobsahi před wšitkimi „wobrazami“ abo komentowace „songi“, kiž wotběh přetorhuja a rjaduja. Njekontinuowany natwar fable, kajkiž wón z charaktara chroniki wuchadža, ma kritisku konfrontaciju z woprawdžitosću spěchowac a přihladowarja do praktiskeho jednanja pohonjowac. Znate zwiski maja w nowym swětle zadziwanje a wćipnotu wubudzić. Spontane wotcuzbnjenje, kajkež hižo w plebejskej hermankowej hrě wustupuje, chcyše Brecht na dialektisku metodu spóznawanja přetworić, štož pak emocije njewuzamkny.

Hru w stacijach, kotraž bu 1941 w Zürichu prapředstajena, zrozumi kritika spočatnje jako tragediju w tradiciji mytiskeje grjekskeje maćerje Niobe, awtora samoho jako fatalista. Z někotrymi korekturami znazorni Brecht tohodla swój zaměr. Marketenderka drje njedorozumi „njewuprajne mocy“ wójny, tola runje w tym leži prowokacija za publikum: „Zu zeigen war für Brecht, dass die Courage nichts lernt, damit die Zuschauer“.

¹ Bertolt Brecht: Arbeitsjournal 1938–1955. Berlin a Weimar 1977, s. 165.

er umso mehr aus ihrem Fehlverhalten lernen könnten.“² Dramatikar zadžěwaše identifikaciji z hłownej postawu a powyšši z tym móhłrjec powučacu hódnotu předstajenja.

Berlinska inscenacija z januara 1949 (režija Bertolt Brecht/Erich Engel) sta so we wuchodže Němskeje z najwuznamnišim dźiwadlowym dožiwjenjom powójnskich lět. Jej scěhowaše kontrowersa, kotruž je Werner Mittenzwei wopisował jako „Kritikerschlacht um die ‚Mutter Courage‘“. Při tutej spektakularnej zwadže džěše wo „Entwicklungsprobleme der sozialistischen Kunst, wie sie die revolutionäre Kunst der zwanziger und dreißiger Jahre aufgeworfen hatte, und zum anderen vollzog sich die Debatte im Vorfeld der sich ankündigenden Formalismus-Diskussion“³. Dobry lětdžesatk hišće trajěše, prjedy hač so Brechtowa teorija a metoda, kotraž zabawu a powučenje na originalne wašnje zwjazowaše, w dźiwadle NDR powšitkownje připózna. A tuta změna w zjawnym wědomju běše trěbna, zo by episka forma dalšim twórbam jako příklad služić móhła.

Wuskutki njejewjachu so jenož w němsko-, ale tež w serbskorěčnej dramatrice. Praktiske wuměnjenje za to bě krótki wosobinski kontakt, kotryž nawjazaštaj spočatk polstatych lět Helene Weigel a Jurij Brězan. Brězan bě 1951 w Berlinskim nakładnistwje Volk und Welt zběrku „Auf dem Rain wächst Korn“ wozjewił, kiž wopriješe sydom jeho powědančkow kaž tež wjacore basnje. Bě to přenja samostatna knižna publikacija serbskeje beletristiki w němskej rěči, samo w Berlinskim ansamblu so na awtora dohladachu. Intendantka přeprasy jeho tuž na rozmołwu, wosebje zespodoba so jej nowela „Kak stara Jančowa z wyšnosću wojowaše“, w kotrejž wuču za sebje nowu rólu. Brězan bě dotal jeničce někotre teksty za agitatoriske lajske dźiwadlo mlodych Serbow napisał. Brechtowe prócowanje wosta jemu cuze, tak zo njedónđže – hinak hač w padže Erwina Strittmattersa a jeho komedije „Katzgraben“ (1953) – k zhromadnemu předewzaću. „W poslednim žiwjenskim lěće Berta Brechta so skónčnje dorěčachmy, w juliju a awgusće načisnyć a po móžnosći dodžělać hru, při čimž měješe Brecht sceniski natwar zdžělać a ja dialogi pisać. Dwaj měsacaj po našim dojednanju, tři měsacy před planowanym džělom – schori Brecht znowa a wumř. A z tym bě so minyla šansa, serbsku ludowu rjekowku scinić sławnu za šěroki swět.“⁴ Swoje předewzaće pak Brězan zwoprawdži, dokołž tež powołanske jewišćo w Serbach načasne hry nuznje trjebaše.

Hakle w oktobrje 1948 bě so Serbske ludowe dźiwadlo jako profesionelny ansambl w Budyšinje založilo. Najprjedy bjez swojskeho domu, jězdžeše wone prawidlownje po dwurěčnych kónčinach Hornjeje Łužicy. Eksistowacy serbskorěčny repertoire – tehdom něhdže 100 tekstow jako originale abo wobdžělanja – wotpowědowaše lědma žadanjam powołanskeho dźiwadla. Powšitkowne přeće za nowymi, načasnymi předlohami móžeše mała ličba serbskich spisowacelow hakle poněčim spjelnić. Tak hraješe mlody ansambl zwjetša přeložki z němskeje abo słowjanskeje dramatiky, předewšěm wjeselohry, směški abo tryski.⁵ Přeni intendant narodnostneho jewišća, Jan Krawc, wobhladowaše

² Jan Knopf: „Der Friede – das Loch, wenn der Käse gefressen ist“. Der Dreißigjährige Krieg im Werk Bertolt Brechts. W: 1648. Krieg und Frieden in Europa. Wud. Klaus Bußmann a Heinz Schilling. Münster/Osnabrück 1998. Textband II, s. 395.

³ Werner Mittenzwei: Der Realismus-Streit um Brecht. Grundriss zu einer Brecht-Rezeption der DDR 1945–1975. W: Wer war Brecht. Wandlung und Entwicklung der Ansichten über Brecht. Wud. W. Mittenzwei. Berlin [zapad] 1977, s. 27.

⁴ Jurij Brězan: Dramy. Budyšin 1971 (= Zhromadžene spisy w jednotliwych wudačach; 7), s. 18 (zawod).

⁵ Přir. Jurij Młynk/Dietrich Scholze: Stawizny serbskeho dźiwadla. 1862–2002. Budyšin 2003.

dramatiske pospyty Brězana, w kotrychž so wumělstwo a politika zetkašej, jako diletantizm. Hakle jeho wotstup na spočatku lěta 1958 wotewrě składnosć nowemu džělu, kotremuž běštaj Brecht a Weigelowa sobu kmótfiłoj.

Jurij Brėzan bě 1950 w běhu někotrych dnjow swoju nowelu wo Jančowej napisał, kotraž namaka bórže kedžbnosć pola serbskich kaš – na zakładze němskeho wudača – tež někotrych němskorěčnych kritikarjow. Z charakteristiskej ludowej figuru jako pozitiwnej rjekowku ilustrowachu so socialne stawizny we Łužicy kónc 19. a w přenjeji polojcy 20. lětstotka, hdyž bě serbski proletariat – po marxistiskej interpretaciji – dwójce potłóčowany. Z biografiju chudeje, ale sprawnje knježeje džělačerki a wudowy wopisowaše awtor ekonomiske a politiske napjatosće swojeje wjesneje domizny – wot kejžorstwa přez Weimarsku republiku a nacistiski čas hač k NDR, w kotrejž Jančowa skónčnje swoju rentu wužiwa. Kaš „Mutter Courage“ předstaješe Brėzanowe powědančko žiwjenje jednoreje žony. Po informacijach spisowacela bydleše prototyp w katolskej serbskej wsi a mnozy znajachu chrobłu starušku: „Běše džě wona kaš lud sam.“⁶ Domjacym recipientam posrědkowaše literarna figura wosebje sebjewědomje, we wjacorych wuchodoeuropskich krajach plačeše wona tohorunja jako typiska. Nic jenož čitarjo, tež hrajerjo běchu Brėzana prosyli wěc na jewišćo přinjesć. Nachwilne počahi k Berlinskemu ansamblej podpěrowachu naležnosć.

Zhromadnje z Budyskimi džiwadlownikami započa Brėzan swoju nowelu dramati-zować. W februarje 1958, składnostnje kulturneje konferency Domowiny, přepoda přenjeju wersiju hry „Marja Jančowa“ zjawnosći. Serbske ludowe džiwadlo přiwwa poskitk do swojeho hrajneho plana za sezonu 1958/59. Po mēnjenju dramaturga Bena Šołty měješe Brėzan scēhowace „tworićelske problemy“ rozrisać: Wón dyrbyeše za episku maćiznu přiměrjenu dramatisku formu namakać; wón dyrbyeše 75 lět žiwjenja Jančoweje na někotre nazorne epizody redukować a w nich zakładny konflikt zwobraznić; wón dyrbyeše ličbu pódlanskich figurow wobmjězować bjez toho, zo by so psychologiskeho profilowanja wzdał; a wón měješe ideologisku poziciju zabrać, kotraž krućeše socialistiske přeswědčenja publikuma.⁷ Za přetworjenje powědančka do džiwadloweje hry njeředležeše w serbskich kulturnych stawiznach žadyn příklad. Tuž njezadžiwa, zo orientowaše so Brėzan na 18 lět staršim, mjeztym zemrětym a sławnym němskim krajanu.

Swětonahladna diferenca mjez woběmaj dramatarjomaj běše bjeztoho snadna. Brėzan angažowaše so hižo do wójny w serbskej spjećowanskej skupinje, 1938/39 tyknychu jeho do jastwa w Drježdžanach. W swojich wuprajenjach wuzběhowaše wjackróc fakt, zo naby we wójnje a po njej marxistiske zmyslenje, z kotrymž swoje nazhonjenja we wuchodoněmskej wóćinje měrješe. Brecht wšak bě 1954 w pledoyeru „Sozialistischer Realismus auf dem Theater“ wozjewił: „Das sozialistisch-realistische Kunstwerk zeigt Charaktere und Vorgänge als historische und veränderliche und als widersprüchliche.“ Nimo toho wone hódnoći „von den Gesichtspunkten der proletari-

⁶ Jurij Brėzan: Marja Jančowa. Wobrazy ze žiwjenja serbskeho luda. Druha wot awtora wobdžělana wersija. Budyšin 1960, s. 113.

⁷ Přir. Beno Šołta: Dosłowo. W: Tež tam, s. 120 sl. – Hromadže z Benom Šołtu přihotowaše Brėzan tež telewizijnju wersiju pod titlom „Mutter Jantsch“, kotraž so njedželu, 12. meje 1968, za publikum w NDR wusyłaše. Hru z Mathildu Danegger w titlnej róli wotpokaza serbska kritika předewšěm tohodla, dokelž njebě režiser Wolf-Dieter Panse serbsku specifiku wjesneje maćizny dosć wobkedžbował.

schen Klasse“, kotrejež zaměry zdobom wujasnjuje.⁸ Přez kulturnopolitiski rozsud sta so socialistiski realizm wot 1948/49 w srjedžo- a wuchodoeuropskich krajach z jeničkej legitimnej metodu wumělskeho tworjenja, kotraž zrozumi so jako „System ästhetischer Prinzipien [...], das offen gegenüber allen Gattungen, Genres, poetischen Mitteln und Verfahren, jedoch gebunden an einen bestimmten, weltanschaulich und gesellschaftspolitisch eindeutig fixierten Standpunkt des Autors sein wollte“⁹. Wumělecej bu róla aktiwneho sobuwuhotowarja towaršnosće přidžělena, čehoždla estetiska awtonomija njebě akceptabelna.

Poetika socialistiskeho realizma płačeše w swojim času jako kompleks normow a prawidlow, kotrež wumělske wuprajenje organizowachu. Tutomu koncepcij Bržzan konsekwentnje sčěhowaše. Jeho nowela wo „Starej Jančowej“ njebě so 1952 připadnje jako započatk socialistiskeho realizma pola Serbow kwalifikowala, jako prozowa twórba, z kotrejež přetrjehi awtor nastupajo přitomnostnu tematiku němskorěčnych spisowacelow NDR.¹⁰ Tež jeho trilogija wo Feliksu Hanušu, wuwicowy roman z awtobiografiskimi rysami, mjenowaše so we wuchodoněmskich literarnych stawiznach stajnje jako precedency pad za socialistisko-realistisku epiku. Bržzan sam bě – podobnje kaž Brecht – 1950 notěrował, zo „realizm je kriterij za wobsah [...], realizm njeje wumělska forma kaž na př. ekspresionizm a surrealizm“. Realistiske džělo pokazuje žiwjenje „w jeho towaršnostnej wěrnosći“, při čimž so „dialektiske přećiwnosće“ njezamjelča.¹¹

Hdyž wobdžělaše Bržzan swoju popularnu nowelu kónc polstarych lět za serbske dźiwadlo, nasta z njeje dramatiske chronika „Marja Jančowa“ z podtitlom „Wobrazy ze žiwjenja serbskeho luda“ (jako kniha wuńdže wona 1960 w Ludowym nakładnistwje Domowina). Z dramaturgiju samostatnych stacijow – přenjotnje 23, w čišćanej wariacije 17 wobrazow plus prolog a epilog – daše so biografija hłowneje postawy skutkownje znazornić. Něhdže 40 pódlanskich postavow wšak wopokazachu so zwjetša jako małe individualizowane. Hraty čas skrótši so na lěta mjez 1931 a 1945, wažne fakty ze swogeho žiwjenja dodawa Marja w monologu na kóncu dwanateho wobrazu. Jednotliwe sceny (stacije) wobsteja w přenim rjedže z dialogow, komentowacu funkciju powědarja spjelnjeja – kaž pola Brechta – zasunjene pěsnje. Wone wšak pokazuja propagandistiski raz. Skoro wšitke nošace wosoby maja jónu abo wjackróc spěw zanjesc, figura Jančoweje kaž tež chór samo na pjeć wšelakich městnach; mjez nimi je „Song wo wulkim prašenju“ w poslednim wobrazu, w kotrymž ratarska džělaćerka wo přičinach wójny rozmysluje.

Po jednomyslnym začišću kritiki bě „Marja Jančowa“ přenja serbska načasna hra z formatom, inscenacija potajkim wjeršk w dźesaćlětnych stawiznach powołanskeho jewišća. W režiji Rudolfa Vedrala z Prahi wotmě so prapremjera 10. meje 1959 na swjedženskeje žurli hotela „Město Budyšin“. Wulka ličba rólow tworješe njewšědne wužadnje za – tehdom hišće – pućowanske jewišće. Hra njemóžeše so tuž w małych hornjolužiskich wsach, ale jenož na centralnych hrajnišćach pokazać; nimo Budyšina běchu to Běla Woda, Hórniky, Kamjenc, Wětrow a Wojerecy. Na poslednje Budyske

⁸ Hlej Bertolt Brecht: Über Schauspielkunst. Wud. Werner Hecht. Berlin [wuchod] 1973, s. 77 sl.

⁹ Heinz Kneip: Regulative Prinzipien und formulierte Poetik des sozialistischen Realismus. Frankfurt n. M. etc. 1995, s. 287.

¹⁰ Přir. Frido Měšk: „Stara Jančowa“ Jurja Bržzana. W: Rozhlad 2 (1952) 5/6, s. 91.

¹¹ Jurij Bržzan: Rozmyslenja – domyslenja. Budyšin 1998 (= Zhromadžene spisy w jednotliwych wudaćach; 13), s. 17.

představenje 16. junija přijědžechu hosćo z Pólskeje, z Danskeje a z Berlina, mjez nimi Anna Seghers, prezidentka Němskeho spisowaćelskeho zwjazka. Za nazymu přeprychu serbske dźiwadlo we wobłuku [Wuchodo-]Berlinskich swjedženskich dnjow do němskeje stolicy. Hóštnu hru 16. oktobra 1959 w Dźiwadle Maksima Gorkeho dožiwiču tu- a wukrajni přihladowarjo a fachowcy bjez simultaneho přeložka. Dźiwadlowy kritikar Walther Pollatschek wuzběhny w swojej recensiji, zo agěrowachu – cyle w zmysle Bitterfeldskeje konferency z apryla samsneho lěta – profesionelni hrajerjo a lajkojo harmonisce hromadže. A po tym zo přirunowaše serbski literarny stawiznar Jurij Mlynk narodny wuznam wumělskeje figury w nowinje z postawami kaž Götz von Berlichingen, Wilhelm Tell a Karl Moor¹², zrozumichu mnozy recipienća we Łužicy, zo bě Brėzan ze swojej nowej twórbu ke kulturnemu postupej přinošował.

Swój powołański puć bě serbski spisowaćel po wehrmachće a wójnskej jatbje jako wodźacy młodźinski a kulturny funkcionar nastupił. 1949 započá swobodnje skutkować. Směr k literarnemu zrozumjenju serbskeje reality pokazachu jemu – po wosobinskim wuznaću – romany a powědančka Maksima Gorkeho.¹³ (Jeho roman „Mać“, klasiske scělesnjenje socialistiskeho realizma, bě Brecht hižo 1930/31 k dramatiskej chronice předžěłał.) Swoju najznačišu dramu pak pisaše Brėzan po přikładze Brechtoweje „Mačerje Courage“. Najebać formalneje paralele njenaložowaše serbski awtor samsne rozrisanja. Tak wotwodźuje jeho hłowna figura, kiž tohorunja tři dźěći zhubi (dwě přez wójnu, wot jedneje dźowki so wona dźěli), ze swojeho dónta rjad dopóznáčow: Wona spóznaje wosebje ekonomiske a socialne pozadki swojeje mizery. W epilogu, datěrowanym na nalěčo 1945, wujasnjuje Jančowa, zo bu „prawo knjezow“ złamane a zo leži móc w rukach ludu. W zmysle Leninoweje rewoluciskeje teorije je přjedawša knježa dźělačerka na přewzaću knjejestwa direktnje wobdžělena: Na kóncu zatřěli najenka, swojeho dramatiskeho přečiwnika. A wona namoľwja přihladowarjo: „W mjenje svojim / a w svojich dźěći mjenje: / Mějće kruće móc!“¹⁴

Z episkim stilom hry „Marja Jančowa“, kotryž prapremjera přewza, pruwowaše Brėzan serbski publikum, kotryž bě so hać dotal skerje na ludowe komedije zwučil. Wumělsku lesć Brechta, pola kotrehož měješe přihladowar z wójny wuknyć, nic pak hłowna postawa, serbski dramatar wobeńdže; prawdžepodobnje njeby wona tehdom fungowała. Njehladajo na episke zapołoženje měješe so wopytwar do figury zamyslić. Předpokładowaše so přezjednosć adresata z dramatiskej postavu, kotraž dyrbyeše towaršnostny přewrót modelowje zwobraznić. Tole wotpowědowaše zrozumjenju wumělstwa, kotrež žadaše wotblyšćowanje woprawdžitosće z pomocu estetiskich srědkow. Awtor ličeše z tym, zo čila přihladowar w napjatosći mjez identifikaciju a distancowanjom k přenje. Woprawdže su Serbja, jako mały lud bjez stata, bytostne prašenja swojeje narodneje eksistencije husto na „wulkim powědanju“ wo dwójnym potłóčowanju, na mjeńšinowym diskursu reflektowali.¹⁵

¹² Jurij Mlynk: Dołhi je puć mudrosće ludži ... W: Nowa doba, 16. 5. 1959.

¹³ Přir. Jurij Brėzan: Ansichten und Einsichten. Aus der literarischen Werkstatt. Wud. Renate Drenkow. Berlin [wuchod] 1976, s. 15 sl. – Hlej tež Beno Budar: „Stara Jančowa“ Jurja Brězana a spočatki socialistiskeho realizma w serbskej literaturje. W: Rozhlad 19 (1969) 3, s. 93–100.

¹⁴ Brėzan: Marja Jančowa. Op. cit., s. 97.

¹⁵ Nowoinscenaciju chroniki „Marja Jančowa“ poskići w juliju 1986 Němsko-Serbske ludowe dźiwadlo Budyšin. Awtor zdžěla k tutej skladnosći nowu (třeću) wersiju, přetož začuwaše original jako „kusk wumělstwa a tójšto zwjeršneje agitacije“. Režiser Albert R. Pasch akcen-

Statna kulturna politika slušeše w NDR k zakładnym instrumentam knježaceje strony. Tež Jurij Bržzan, wot 1969 wiceprezident wuchodoněmskeho spisowačelskeho zwjazka, je so hdys a hdys na reglementěrowanje hóršił. Ale na druhej stronje wuzběhny přezjednosć: „Das gemeinsame Verantwortungsbewusstsein der Schriftsteller war stets stärker als jeder Versuch, ihnen ihre Verantwortung zu beschneiden“, přispomni wón 1983 wróco zhladujo.¹⁶ Při tym njedopušći žane dwěle, zo wostachu jeho džěla „von Anfang an im grundsätzlichen Einklang mit der Politik unserer Republik“, tež hdyž posudžowachu to někotři kritikarjo jako konformizm.¹⁷ Doslědnje dósta Bržzan hižo 1951 – w samsnym léče kaž Bertolt Brecht – swoje přenje Narodne myto, a to za mjenowanu němskorěčnu zběrku, kotraž bě so z episkej basnju „Kak wótcinu namakach“ a z nowelu „Kak stara Jančowa z wyšnosću wojowaše“ zahajiła.

Wot časa młodoserbskeho hibanja na kóncu 19. lětstotka prócowaše so serbska inteligencja, kulturne zastatki porno druhim europskim ludam nachwatać. Na džiwadlowe wumělstwo w serbskej rěči, kotrež běchu serbscy studenća z Prahi 1862 zawjedli, so wjesne wobydlerstwo jenož pomału zwuči. 1913 předležeše 66 dramatiskich tekstow w serbsčínje, 1937 hižo 136 – ale přewažnje běchu to wobdžělanja abo přeložki z němčiny a češćiny. Falowaceho repertoirea dla inscenowaše tež powołanske džiwadlo wot 1948 přewažnje cuze předlohi z niskim wumělskim narokom. Hakle w šěsćdzesatych lětach poradži so – wot 1963 dwurěčnemu – Budyskemu jewišću, w nimale kóždej hrajenj dobje znajmjeńša jednu originalnu serbsku inscenaciju nastudować. Bržzanowa wobšěrna episka chronika „Marja Jančowa“ markěrowaše nalěto 1959 zzběh k tutomu kulturnopolitiskemu principej. Serbski awtor bě so na awantgardistiskeho dramatikarja zepěrał, kotrehož moderny džiwadlowy koncept so mjeztym oficielnje připóznawaše. Serbskemu jewišću wotewrě z tym puć k načasnemu wumělskemu wuwicu.

towaše w přenjejoj položce tradiciju ludoweho džiwadla, po přestawce pokaza skerje powučnu hru à la Brecht. Přir. Dietrich Scholze: Maćer Jančowa abo Marja Courage? W: Nowa doba, 19. 7. 1986, příloha.

¹⁶ Jurij Bržzan w: IX. Schriftstellerkongress der Deutschen Demokratischen Republik. Rede und Diskussion. Berlin [wuchod] 1984, s. 75.

¹⁷ Jurij Bržzan w: X. Schriftstellerkongress der Deutschen Demokratischen Republik. Plenum. Berlin a Weimar 1988, s. 60 sl.